VZPOSTAVLJANJE ZNANJA V SOCIALNEM DELU

Joan Fortuny, Teresa Rossell

Problem humanističnih znanosti je dvojen: vzpostavljene so s človekom kot spoznavajočim subjektom, ki je hkrati njihov namen in cilj. To razmerje subjekt - objekt je epistemološki okvir vseh znanosti o človeku, med katerimi ima socialno delo pomembno vlogo.

Metodološki problem, ko je človek subjekt znanja in tudi njegov objekt, zahteva vzpostavitev razlike med posameznikom kot subjektom, ki raziskuje in analizira socialna vedenja kot fenomene medsebojnih odnosov, v katerih je sam udeležen.

Epistemološko védenje, katerega podlaga je preučevanje socialnih pojavov, zahteva celovitejši pristop. Raziskovanje socialnega vedenja pomeni tudi izdelavo določenih razlagalnih modelov, ki jih osmislimo z bolj splošnimi teorijami. V tem smislu je namen vseh teorij lotiti se sveta kot "možnosti", medtem ko modeli razlagajo posamične pojave (Mario Bunje, 1983).

Za socialno delo kot humanistično vedo je značilna metodološka praksa, ki omogoča spoznanja o specifičnih socialnih temah. V drugih uveljavljenih vedah je ta specifičnost izražena kot medicina ali pedagogika, vse pa se morajo razvijati na podlagi različnih konceptov in teoretičnih predpostavk, iz katerih strukturirajo svoja znanja.

Enako kot kateri koli drugi strokovnjak tudi socialni delavec pri svojem delu ureja informacije, primere in ugotovitve, s čimer si omogoči potrebno koherentnost pri kasnejšem pojasnjevanju. Za socialne delavce je nujno, da se navezujejo na referenčne modele in teorije, ki so dane v drugih realitetah, to pa omogoča izdelavo teoretičnih modelov v socialnem delu. Ta navezava na sorodne teorije, denimo psihološke, sociološke, ekonomske, antropološke itd., kaže na potrebo po razmejitvi med sorodnimi znanostmi in hkrati po razumevanju celotnega ogrodja humanističnih znanj.

Uporabo teorij izven konteksta, v katerem so nastale, omogočata njihova povezanost in medsebojna odvisnost po različnih humanističnih znanostih, ki uporabljajo različne pristope pri interpretaciji socialnih dejstev; ti pristopi se lahko dopolnjujejo, čeprav so odvisni od raziskovalčeve usmerjenosti v njihovo približevanje oziroma razhajanje, ali pa je njihov glavni namen v aplikaciji.

Pri obravnavi psiholoških ali socioloških dejavnikov se soočimo s problemom njihove umestitve v vnaprej določene kategorije in klasifikacije,

ki imajo v določeni kulturni sredini orientacijski in komunikacijski pomen. Ti kulturni vzorci so določeni z njihovim namenom, ki je lahko interpretativen, interventen ali pa aplikativen. Pojmi, kot so normalnost, abnormalnost, marginalnost, socialna deviacija, so vprašljivi in lahko zavajajo, če so iz sorodnih oziroma uveljavljenih strok vzeti neodvisno od njihovega konteksta. Teorije, s katerimi skušamo kako vedenje razumeti in razložiti, to vedenje tudi določajo. Ko torej s pomočjo teorij analiziramo kako vedenje, ga tudi že opredeljujemo. Na ta način je lahko veliko družinskih situacij ocenjenih kot mejne situacije, ki zahtevajo takojšnjo intervencijo, medtem ko lahko drugi strokovnjaki, ki imajo širši vpogled v mehanizme duševnega ravnovesja in dinamiko družine kot socialnega sistema, bistveno drugače ocenijo položaj in drugače intervenirajo.

Ko ugotovimo pogosto ponavljanje kakih socialnih dejstev, ki jih označimo za normalna ali nenormalna, bomo v socialnem kontekstu govorili o socialni normalnosti statistično oziroma kvantitativno. Normalnost pa je določena tudi s kvalitativnimi ocenami. Socialna norma lahko v kakem trenutku deluje represivno na vedenje, ki odstopa od opredeljenih in pričakovanih predstav; če torej posameznik ali skupina sprejmeta kako socialno paradigmo za pravil(n)o, bo realnost prežeta z ideologijo in filozofijo trenutka. Z drugimi besedami, poudariti je treba pomen socialne politike, ki je večji od subjektivno-objektivne vloge v dialektični epistemologiji.

Opazovanje, deduciranje in sklepanje so logične osnove znanja. Če je med dedukcijo in opazovanjem očitna razlika, potem je vedno kasnejše mišljenje tisto, ki daje opazovanim dejstvom splošno veljavno razlago, kar se razlikuje od procesa sklepanja, ki je prav tako nujno za razumevanje socialnih vedenj. Koraki med opazovanjem in sklepanjem se v psihologiji imenujejo "spremenljivke". Totaliteto kakega dejstva lahko dojamemo le s posebnim indeksom oziroma s spremenljivkami, ki jih opazovalec izbere glede na svoje epistemološko gledišče. S tem ko je indeks vedno vnaprej določen oziroma izveden s sklepanjem, tako da nam spremenljivke pomagajo pojave razumeti.

Ta tesna zveza opazovanja in sklepanja s spremenljivkami lahko oteži razmejitev med enim in drugim vidikom; gre za razmejitev, ki bo vedno določena s sociokulturnimi koordinatami in teorijami opazovanja.

Če je namen vseh teorij narediti s pomočjo znanja in metod svet, ki nas obdaja, razumljiv, je prav, da skušamo ta sistem razumevanja uporabiti v

socialnem delu in preoblikovati teorije ter jih prenesti v konkretne razlagalne in aplikativne modele.

Potreba po strokovnem znanju, po rekonstrukciji teorij drugih humanističnih znanosti, na katere se socialno delo navezuje, spreminja socialno delo v stroko, za katero so značilne uporabne sinteze splošnejših znanj.

Tudi ideološke opredelitve človeka in družbe opredeljujejo socialno delo kot stroko vse od njenih začetkov. Gre zlasti za dve nasprotujoči si ideji, za funkcionalizem, katerega predpostavka je prilagajanje posameznika družbi, in za marksistično idejo družbene konfliktnosti med različnimi socialno-ekonomskimi položaji. Ti dve teoretični smeri se z različnimi teorijami vključujeta v socialno delo in to mu omogoča boljše razumevanje socialno-ekonomskih procesov ter njihove kompleksnosti na vseh ravneh, pa tudi odnosov med posameznikom in različnimi socialnimi skupinami.

Vzpostavitev socialnega dela kot stroke je bila težavna in naporna, saj je bilo izpostavljeno družbenim spremembam, spreminjanju socialne politike v posameznih deželah ter stalnemu prilagajanju lastnih oblik študija, interpretacije in metod intervencije. Zato se socialno delo opredeljuje kot stroka družbenih sprememb, čeprav menimo, da je ta ocena pretirana, saj bi se po besedah Bertholda Brechta "lahko spremenilo vse, če bi bili brezmejni, toda ker smo omejeni, ni veliko tega, kar bi se lahko spreminjalo".

Ena od velikih težav socialnega dela je konkretizacija osnovnih značilnosti, ki ga določata - teorije in izkustvene prakse. Dr. Howe (1987) razlikuje med teorijami socialnega dela in teorijami za socialno delo ter poudarja, da gre za težnjo po enačenju med njimi.

Če imamo po eni strani opredelitev socialnega dela kot strokovnega spreminjanja družbe za napačno, si lahko onemogočimo teoretična izhodišča in strokovne praktike, s katerimi obravnavamo socialne teme. Po drugi strani pa smo v socialnem delu soočeni z osebnimi razmerami in skupinskimi ravnanji na način, ko, prvič, še ne razpolagamo z dokončnim védenjem (aids, migracijski tokovi itd.); drugič, nimamo ustreznih izrazov (delinkvenca, narkomanija itd.); in tretjič, legalni mehanizmi še ne omogočajo izražanja skupinskih mnenj (razveza, načrtovanje družine, siva ekonomija itd.).

Ukvarjati se z družbenimi protislovji je najpogostejša naloga socialnega dela, pravi Jona Rosenfeld (1983). Prav iz teh problematičnih situacij, ki so družbeno proizvedene, si socialno delo strukturira jasno empirično znanje,

na ta način dopolnjena percepcija pa je ena od značilnosti socialnega dela.

Čeprav imajo socialni delavci veliko informacij o značilnostih obravnavanih ljudi ter imajo izdelane hipoteze in opredeljene vzroke problemov, s katerimi se soočajo, lahko šele z uporabo delovnih metod ocenijo nujnost pomoči in ovrednotijo učinke svojih intervencij. Nesistematičnost kot pogosta pomanjkljivost strokovnega dela kaže na potrebo po bolj stvarnem in izkustvenem znanju o specifičnih področjih in načinih intervencije.

Na ta način bomo lahko spoznali, ali so specifična znanja ustrezna za socialno delo in ali so koncepti, prevzeti iz drugih teorij, lahko direktno uporabljeni v socialnem delu ali pa jih je treba prilagoditi.

Pionirka socialnega dela Jane Addams, ki jo navaja Silvia Staub (1989), pravi: "Kompleksne teorije so nujne za kompleksne rešitve problemov." Socialno delo ne more biti brez perspektive in se mora navezovati na socialne modele, ki jih imamo na razpolago. Socialno delo je del socialne dinamike, do katere pa mora imeti kritičen odnos. Če je to res, potem ne gre le za eno samo "različico" socialnega dela. Že od njegovih zgodnjih začetkov gre za veliko alternativ in različnih prepričanj, ki omogočajo določena odstopanja od shematičnega mišljenja in togih modelov. Identiteto soci-alnega dela določajo relativno enotne reference, ki se v svojih konkretnih izpeljavah razlikujejo in omogočajo različne načine uporabe.

Preučevanje socialnega dela je lahko v razmerju do drugih teorij pomemben pokazatelj ideoloških in ekonomskih določilnic raznih socialnih pojavov. Glede tega je lahko uporaba teorij in znanj enaka kot v drugih znanostih oziroma socialnih vedah.

Druga raven analiz je odvisna od stopnje kompleksnosti in od področij, ki jih pokrivajo posebne teorije (npr. stari ljudje). Če gre v zvezi z kako skupino za poudarek na socialnem varstvu, moramo upoštevati zlasti zakonske norme, ekonomske koncepte in socialno politiko. Pri delu z družino pa je treba izhajati iz kulturoloških in psiholoških konceptov.

Specifičnost znanj v socialnem delu mora biti zlasti celostno razumevanje različnih sestavin socialnih situacij, ki jim mora stroka posvečati vso pozornost.

V socialnem delu je treba razlikovati med teorijami oziroma koncepti, ki jih uporabljamo za analitične ali intervencijske namene. Pri analitičnih pristopih bi morali biti vsi koncepti določene teorije (npr. psihologije) usklajeni s koncepti oziroma znanji drugih teorij.

Če uporabimo kak koncept oziroma koncepte drugih teorij v interventne

namene, pa jih hkrati tudi instrumentaliziramo. Njihovo preoblikovanje mora ustrezati tako področju, na katerega posegamo, kot tudi posebnim namenom socialnega dela. Tako mora biti vsaka terapevtska, pedagoška, komunikacijska itd. tehnika usklajena s funkcijami in cilji socialnega dela. V tem smislu lahko rečemo, da je znanost dolga pot k izdelavi smiselnih razlag, ki so razumljive vsem strokovnjakom.

V vlogi opazovalca so nam dostopna dejstva iz sveta vsakdanje resničnosti, to pa je eden od osnovnih problemov, ki je skupen vsem humanističnim znanostim. Dihotomijo med opazovalcem in tem, kar opazuje, vsebuje tudi razlika med znanjem o socialnih pojavih, s katrim razpolagamo, in med procesom njegovega strukturiranja.

Socialno delo je kot stroka v teh dihotomijah udeleženo enako kot druge znanosti, kar pa ne pomeni ovire za spoznavanje in razlago človekovega vedenja.

Prevedel: Srečo Dragoš

Joan Fortuny in Teresa Rosell sta profesorja na Visoki šoli za socialno delo Univerze v Barceloni.